

ПАКТЪТ МОЛОТОВ-РИБЕНТРОП И ОТРАЗЯВАНЕТО МУ В БЪЛГАРИЯ (1939–2014 г.)

Силвио Томов

Втората световна война е най-големият конфликт в човешката история. Интересът към него е огромен, тъй като войната и особено нейният завършек определят политическото статукво в Европа за десетилетия напред. Променят се съдбите на мнозина, а милиони от различни националности губят живота си. На войната са посветени научни изследвания, художествени творби, картини, карикатури, дори анекдоти. Причините за нейното избухване, бойните действия, враждуващите лагери, нейният край и последствия от нея са обект, както на исторически анализи и коментари, така и на спекулации, хипотези и теории. Много от тях са плод на фантазия и не почиват върху документи и факти, а са вдъхновени от опити за оригиналност. Пактът Молотов-Рибентроп е сред най-важните предпоставки за началото на Втората световна война.

Днес, 80 години по-късно, този документ все още привлича вниманието. Наскоро в Русия бяха разсекретени оригиналите на договора и протоколите към него. Интересно е как тези документи виждат бял свят за първи път¹. Така, както Пактът е крит и съществуването му е отричано от съветското ръководство, днес в някои изследвания се пропускат обстоятелствата довели до него².

Този договор и събитията след него илюстрират, от една страна, как съдбите на милиони хора и цели държави зависят от две или повече личности, а от друга – използването на историята като средство за постигане на определени пропагандни цели.

¹ Немските оригинали вероятно са унищожени от бомбардировките. Техни копия са запазени у Карл Лоех. За първи път двата документите са публикувани в САЩ на 22 май 1946 г., а по-късно и в британския вестник „Манчестър Гардиън“. В СССР съществуването им се отрича до управлението на М. Горбачов, когато се създава специална комисия. Тя разсекретява руските документи около този Пакт и го заклеява. Вж. <<http://historyfoundation.ru/2019/05/31/pakt/>> (17 декември 2019 г.)

² Вж. **Снайдер, Т.** Кървави поля. София, 2015. Книгата говори за териториите, „заклучени“? (по думите на автора) между Хитлер и Сталин и за престъпленията, извършени над техните жители. Мюнхенското споразумение от 1938 г. не е споменато. Чрез него Судетите (област в Чехословакия, населена с етнически немци) е предадена на Германия. Ролята на САЩ и Англия в тези събития се свежда до това, че: „видели цялата истината за лагерите чак след края на Студената война и отварянето на архивите“ (с. 15–16).

Настоящата статия има за цел, анализирайки начина по който Пактът Молотов-Рибентроп се представя в България, да покаже как историята може да бъде разглеждана през призмата на политиката, идеологията, личните сантименти и в крайна сметка използвана като средство за лични и/или колективни облаги и изгоди. Анализът ще се основава върху свидетелства от епохата: дневници и спомени, преса и изследвания, посветени на темата в периода 1939–2014 г.

Отношенията между СССР и Германия в междувоенния период са променливи и динамични. През 20-те години те си сътрудничат (по силата на договор, подписан в Рапало), а в хода на Гражданската война в Испания (1936–1939 г.) са противници, макар и недиректно, а въпросният пакт коренно променя баланса на силите в навечерието на Втората световна война. Според мнозина изследователи той е следствие от провала на преговорите между Англия, Франция от една страна и СССР от друга, да създадат пакт за общи действия срещу Германия. Пактът и преговорите са широко коментирани в западната и руска историография, а на тях са посветени многобройни изследвания³.

Днес Пактът Молотов-Рибентроп, обстоятелствата около неговото подписване, както и последствията от него, са добре известни. Това невинаги е било така. Основен проблем представлява фактът, че съветските ръководители дълго време отричат за съществуването на секретен протокол към договора. Той предвижда разделянето на Европа на сфери на влияние между СССР и Германия. Ограниченият достъп до информация и документи винаги са проблем пред историка-изследовател. Тези документи ще бъдат използвани като инструмент в една нова ситуация на военно, икономическо и идеологическо противопоставяне между Изтока (Съветския блок) и Запада, наречено в историографията Студена война. Тук отново виждаме как историята, документите и историческите изследвания могат да се ползват с пропагандна цел, за упражняване на власт и като „оръжие“. Така пактът Рибентроп-Молотов става „заложник“ на новата политическа ситуация.

За съжаление нямаме дебати между депутатите в Народното събрание, тъй като XXIV ОНС се разпуска предсрочно на 24 октомври 1939 г. след неразбирателства относно външната политика на България в навечерието на Втората световна война. XXV ОНС започва своята дейност чак на 24.02.1940 г., която продължава до 09.09.1944 г.⁴

С оглед на темата е нужно да се разгледат и свидетелства от епохата: дневници, спомени и пресата. Дневниците се смятат за по-достоверен източник на информация, за разлика от спомените. Това е така, защото записите много често са всекидневни и отразяват моментните мисли, чувства и впечатления на пишещия ги. Като естествен завършек се явява анализ на разглеждането на пакта в историографията от 1939 г. до наши дни.

Важен е дневникът на Богдан Филев (1883–1945 г.), виден български археолог, също министър-председател на България (1940–1943 г.) и регент на малолетния цар Симеон II (1943–1944 г.) В това си качество е осъден на смърт от Първи състав на т.нар. Народен съд (който съди бившите министри, регенти и царски съветници,

³ От руската историография вж. **Нарочницкая, Н., Фалин, В. М.**, и др. Партитура Второй Мировой. Кто и когда начал войну? Москва, „Вече“, 2010; **Нарочницкая, Н.** Великий войны XX столетия. Москва, „Вече“, 2010; Англоезична вж. **Roberts, Geoffrey.** Stalin, the Pact with Nazi Germany, and the Origins of Postwar Soviet Diplomatic Historiography. // *Journal of Cold War Studies*, 2002, 4, 93–103; **Eckert, Astrid M.** The Struggle for the Files: The Western Allies and the Return of German Archives after the Second World War. Cambridge University Press, 2012.

⁴ **Цураков, А.** Енциклопедия на правителствата, народните събрания и атентатите в България. София, 2008, 480–482.

управлявали в периода 1941–1944 г.⁵) и е разстрелян в нощта на 2 февруари 1945 г. Воден е в периода 19 март 1939 – 3 септември 1944 г. Оригиналът се съхранява в ЦДА, части от него са публикувани в различни списания и вестници преди 10.11.1989 г. Издаван е два пъти: през 1986 и 1990 г. с предговор от Илчо Димитров. В послеслова към второто издание се разказва за съпротивата срещу първото такова⁶. Написаното от Богдан Филов, разбира се, няма как да бъде безпристрастно. Той е участник в събитията, а и не само – като човек, учил в Германия в началото на ХХ век, има силни германofilски чувства. До 1938 г. Филов се е занимавал само с наука, а не и с политика. Тогава става министър на народното просвещение в правителството на Г. Кьосеиванов) и не се е занимавал с политика, но има слаби симпатии към Народното социално движение на Александър Цанков⁷. Това движение е създадено през 1932 г. и заема позиции близки до италианския фашизъм и германския националсоциализъм. Съществува само две години и е забранено, заедно с другите партии след превратът на 19 май 1934 г. Важен с оглед на Пактът Молотов-Рибентроп е записът от 21 август. Филов описва някои настроения вътре в германското общество, териториалните претенции при евентуална война. Драганов⁸ и Диманов (български консул в Берлин-бел С. Т.) му споделили мнението си, че войната е неизбежна, а според самия Филов германците имат шанс да я спечелят само 60 %, но нямат друг изход заради предизвикателствата на поляците⁹. Записът завършва със сведение за телефонен разговор, в който му е съобщено за сключването на пакт за ненападение между Германия и Русия, разгласено по радиото¹⁰. Записаното на 22 август 1939 г. описва настроенията в Германия, както и факта, че Драганов си приписвал заслуги за сключването на пакта, поради разговорите си с руски министър, което приличало на сондаж и благодарностите отправени му от¹¹ (не е уточнено какъв – бел. С. Т.). Интерес буди следната информация: „[...] Снощи в локалите и по улиците имало големи проявления и на радост и викове „heil Сталин“. Радостта била по-голяма, отколкото при анексирането на Чехословакия, понеже тогава германците се срамували (според Драганов). Никъде в тези записи Филов не изразява ясно своята лична позиция относно пакта.

Съпругата на Филов, Евдокия (1901–1973 г.) е български учен-етнограф, дъщеря на полковник Васил Петев и Неда Папазова. Развива широка благотворителна дейност и организира български изложби в чужбина. След 09.09.1944 г. е интернирана в провинцията. Завръща се в София през 1970 г., където и умира. Написала е монографии за Иван Милев и Никола Образописов, като втората излиза след смъртта ѝ през 1994 г. Тя споделя в дневника си (воден в периода май 1939 – август 1944 г.) за телефонен разговор между Филов и Стефан Чапрашиков¹² (търговец, пълномощен министър в Сърбия (1914 г.) и СССР (1918 г.) – бел. С. Т.). Последния съобщил на Филов

⁵ Вж. Архивната колекция НАРОДНИЯТ СЪД 1944–1945 – <<http://archives.bg/narodensud/>> (17 декември 2019 г.)

⁷ **Недев, Н.** Три държавни преврата или Кимон Георгиев и неговото време. София, 2007, с. 454.

⁸ Български офицер, адютант на цар Борис III, посланик в Германия при влизането на България във Втората световна война, а през лятото на 1944 г. – външен министър в правителството на Иван Багрянов. Осъден от Първи състав на т.нар. Народен съд и убит на 1 февруари 1945 г.

⁹ Богдан Филов. Дневник, изд. на ОФ, 1990 г., с. 194

¹⁰ Пак там, с. 195.

¹¹ Пак там.

¹² **Филова, Е.** Дневник. София, 1992, с. 26

за подписването на пакта. Според Филова: „това е добро за България и само българското сърце не ще е разделено на две“¹³. Тук се визира русофилството на голяма част от българите, както и съюзът ни с Германия. По-нататък Филова описва атмосферата след подписването на пакта и поведението на хора като Валентина Верн, които допреди 15 години ругаели руснаците, а сега (1939 г. бел. – С. Т.) изразяват най-топли чувства към тях¹⁴. Филова изтъква, че германците били изненадани от пакта, но приемали всяко действие на Хитлер като подарък¹⁵.

Най-вярна представа за позицията на цар Борис Трети можем да получим от дневника на Любомир Лулчев (1886–1945 г.), тъй като самият монарх не е оставил каквито и да е записки. Лулчев е офицер, чиято военна кариера продължава до 1919 г. Издава няколко книги на духовна тематика. Осъден на смърт от т.нар. Народен съд и убит през 1945 г. Дневникът му е воден в периода 1938–1944 г. и е особено интересен, тъй като Лулчев е един от най-близките хора и на Борис, но и на учителя Петър Дънов, като предава съвети на монарха, продиктувани от Дънов. Пактът Молотов-Рибентроп не е назован конкретно, но се подразбира чрез следната реплика на Цар Борис, произнесена в разговор с английския посланик Рендъл. Това става на среща в двореца Враня: „Чаках да се разберете с Германия, а то Русия се разбра...“¹⁶. Нататък в текста се описва лавирането на царя между враждуващи страни с противоположни интереси. Това е нещо характерно за Борис, което той ще ползва през цялото свое царуване или поне до момента, в който няма друг избор и трябва да вземе категорично решение.

Гледната точка на друг член на правителството, а именно тази на Васил Митаков (1881–1945 г.) е трудно уловима. Той е български юрист и политик. Министър на правосъдието в четвъртото правителство на Георги Къосеиванов и в първото правителство на Богдан Филов (1939–1942). Осъден на смърт от т.нар. Народен съд и екзекутиран. Записите в неговия дневник, воден в периода 1938–1944 г. са изцяло стенографски и може би това е помогнало да бъде запазен след направения в дома му обиск след 09.09.1944 г. Издаден е през 2002 г. от наследниците на Митаков. В дневника няма никакво сведение за 23.08.1939 г., (последния е от 19 април), но може да получим информация от други записи. Митаков отделя голямо внимание на положението, в което се намира България. Според него държавата няма да спечели нито от съюз с Англия, нито с Германия¹⁷. Митаков защитава тезата, че България трябва да запази неутралитет, да избегне на нейна територия да се водят бойни действия и да реализира националния си идеал¹⁸. Събитията ясно показват, че към 1939 г. това е било възможно, но не и през 1941 г.

Опозиционното гледище, а именно това на БКП може да се проследи чрез дневника на Георги Димитров (1882–1949 г.) – български и съветски политик, ръководител на Българската комунистическа партия (БКП) и председател на Коминтерна. Министър-председател на България в периода: 23.11.1946 – 02.07.1949 г. Дневникът обхваща периода 1933–1949 г., от процеса в Лайпциг до последните му дни. През по-голямата част от времето Димитров е бил емигрант, най-дълго в СССР. Прави впечатление, че Димитров е посветил само три записа и то от по едно изречение със силно телеграфен стил, на пакта Молотов-Рибентроп в своя дневник. Те са съответно от 23, 24 и 25 август¹⁹. За други събития, например Каталонския въпрос

¹³ Пак там.

¹⁴ Пак там, с. 27.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Пак там, с. 115.

¹⁷ **Митаков, В.** Дневник. София, 2001, с. 212.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ **Димитров, Г.** Дневник. София, 2003, с.180.

(както фигурира в дневника името на областта)²⁰ (става въпрос за автономията на Каталуния и др. автономни области в Испания, преди идването на Франко на власт), записът от същата година заема половин страница. Димитров няма как да е доволен, този пакт слага край на идеята му за народните фронтове. Тя се появява още през 30-те години и има за цел да обединят леви и центристски сили, а не само комунисти, за да противодействат на нацизма и фашизма. В друг запис Димитров говори за „изготвена и изпратена директива до партиите“²¹. Това означава линия на поведение, която ще бъде спазвана и от БКП и ще се промени след 22 юни 1941 г. Също така са минали само шест години от Лайпцигския процес²². Довчерашният враг – Германия, който съди Димитров и срещу когото трябва да се води борба, към 1939 г. е в коренно различна позиция спрямо СССР.

Ценно свидетелство от епохата е пресата (вестници и др. печатни издания). В тях можем да откروим три гледни точки: проправителствената, опозиционната и трета: тази на интелектуалците, които не симпатизират на никоя от враждуващите страни. Голяма част от информацията у нас по време на Втората световна война минава през Дирекцията на националната пропаганда (създадена 1941 г. по немски образец). Тя има за цел да: отразява събитията, свързани с „възкресението на българския ду“ в т.нар. нови земи, в които се вплита и задължителният мотив за „братството ѝ с Германия по оръжие и съдба“²³. С нея са свързани издания като: „Зора“, „Утро“, „Дневник“, „Слово“ и др., а част от авторите са Ст. Т. Кожухаров, Чудомир, Сирак Скитник, Ф. Попова-Мутафова, Е. Багряна, Д. Габе и др.²⁴

На 27. VIII. 1939 г. „Вестник на вестниците“ (издание на дружеството на столичните журналисти) излиза с няколко заглавия по темата. Най-голямото, което стои на централно място в първа страница на вестника гласи: „Призракът на войната се отдалечава. Светът се готви, но благодарумието надделява. Мусолини се намесва решително в полза на мира.“²⁵ То е продължено от статия, която описва намерението на италианския диктатор Б. Мусолини да свика конференция, на която да се разрешат въпросите на мира. Както знаем, това няма да се случи. Описани са настроенятия след подписването на Пакта, както и събитията в различни краища на света като Япония, например изявлението на Сталин и Жданов пред парламента в СССР, спиране на пропагандата на Коминтерна (закрит през 1943 г. – бел. С. Т.) в чужбина и др. Интерес представлява статия, озаглавена „Самообладание“, която илюстрира външната политика на България към този момент. Авторът, който не се е подписал по обективен начин отразява историческите дадености и кръстопътното разположение на България между Изтока и Запада. Не липсва разбира се и един поклон пред вожда, сиреч цар Борис Трети. Статията може да се обобщи в следно изречение вътре в нея: „Ние чакаме – готови за мир, но и готови за всички изпитания... Самообладанието трябва да

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там.

²² По него Димитров, заедно с още двама българи (Благой Попов и Васил Танев) и Ернст Тоглер са съдени по обвинение в умишлен палеж на сградата на Райхстага на 27.02.1933 г. Тримата са оправдани, а единственият осъден е Ван Дер Любе (холандски комунист, заловен на местопрестъплението). Присъдата му е отменена през 2008 г.

²³ **Чуканов, К.** Българската национална пропаганда и нейната институционализация през 40-те години (Опит за сравнение на структурата на дирекцията на националната пропаганда и министерството на пропагандата (информацията и изкуствата)). // *Анамнеза*, 2006, № 3; Вж. също: **Белофонски, П.** Истина по време на война: (Пропагандата в България през 1941–1944). София, 2000.

²⁴ Пак там.

²⁵ „Вестник на вестниците. Издание на дружеството на столичните журналисти“, бр. 114–115, 27. VII. 1939 г., с. 1.

бъде новата сила, която заедно с всенародното единение, трябва да ни споява.“²⁶ Изданието описва по почти безпристрастен начин събитията, но с нужния реверанс към властта (не и прекален), който на други места напълно отсъства.

Друга гледна точка, а именно тази на Съюза на запасните офицери е представена на страниците техния вестник „Отечество“ от 1 юли 1939 г. Странно, темата е засегната на втора страница, като на първа е заета от теми от родно естество. Статията, подписана „Хр. В.“ е озаглавена „Политико-икономически връзки между С.С.С.Р и Германия“²⁷. Текстът проследява ретроспективно отношенията между двете страни от 1918 г. до 1939 г. Засегнати са теми като края на ПСВ, договора от Рапало, идването на А. Хитлер в Германия и др. Акцент определено са международните отношения в навечерието на войната. Последното изречение изразява тягостното чувство на онова време: „Световната война е пред прага. Светът очаква с трепет развързката на тоя съдбоносен въпрос-война или мир...“²⁸ От страниците на вестника не може да се долови разделението в армията, което вече е факт към 1939 г. Част от събитията са отразени също сравнително безпристрастно, но изненада представлява факта, че Пактът не заема централно място, така както е в други издания.

Едно изключение, макар и да не е историческо изследване или статия представляват карикатури²⁹, нарисувани от Райко Алексиев: български художник, карикатурист, фейлетонист. Той е неколнократен председател на Съюза на дружествата на художниците в България; основател и главен редактор на сатиричния вестник „Щурец“ (1932 – 1944 г.). След 09.09.1944 г. е арестуван и убит на 18.10.1944 г. Посмъртно осъден от Шести състав на т.нар. Народен съд. Макар и това да са само карикатури, а не изследване или популярен текст, тя заявява по недвусмислен начин позицията на част от българската интелигенция, която като не симпатизира нито на СССР, нито на Райха или пък на Западните сили (Англия и Франция) в последвалото разделение и противопоставяне настъпило в българското общество.

С най-подробна информация излиза проправителственият вестник „Зора“, който е всекидневник и чийто редактор е Данаил Крапчев (1880–1944 г.). Изданието включва в няколко последователния броя (23, 24 август 1939 г. и пр.), поредица от статии с най-различна тематика³⁰. Информация на кореспонденти от Лондон, Париж, но и от Балканите (Букурещ и автономията на Хърватия) с информация относно събитията, немския печат, карикатури (виж приложенията) от Александър Божинов (1878–1968 г.), информация относно настроенията в Полша и др. Според издателите на вестника Пактът Молотов Рибентроп е „Най-голямото събитие в Европа“, интерес предизвиква и лексиката, тъй като се говори за германско-съветски пакт, но и за Русия, вместо СССР. Прави впечатления, че вестник „Зора“, въпреки проправителствения си характер има почти изцяло информационни функции и по-малко пропагандни такива. Също така впечатлява представянето на събитията до най-малкия детайл, като имаме възможностите технологичните възможности от епохата.

Интересно е да се проследи и какво пише в изданията на опозиционно настроените групи (партиите са забранени след държавния преврат на 19.05.1934 г.). Тук ще разгледаме вестник „Мир“³¹, излизал в София, и вестник „Завой“, който пък се печата във Варна. Сред дейците на Народната партия, към 1939 г. са Атанас Буров и

²⁶ Пак там.

²⁷ Вестник „Отечество“, 849, г. XIX, 01.07.1939 г., с. 1.

²⁸ Пак там, с. 2.

²⁹ В. „Щурец“, бр. 550, год. VII, София, 26. VIII. 1939 г., с.1.; Карикатурите виж в приложението.

³⁰ Вестник „Зора“, бр. 6057, год. XXI, 23.09.1939 г.

³¹ Орган на Народната партия, излизал в периода 1894–1944 г. Наричан е българският „Таймс“.

Иван Пеев-Плачков. Партията има славата на русофилска такава, още от зараждането на парламентарния живот в България, но в никакъв случай това не означава симпатия към СССР, а по-скоро към Англия и Франция. Статия, посветена на пакта Молотов-Рибентроп, озаглавена „Причините за сключването на пакта между Германия и Русия“ е публикувана във в. „Мир“ на 23 август 1939 г. Под заглавието са поставени портретите на двамата дипломати, сключили този договор. Тонът на статията не е много остър, но все пак се хвърлят обвинения върху Англия и Франция заради провалените опити да сключат политически и военен съюз с Русия (формулирано така в текста вместо СССР) срещу Германия³². Приведени са и исторически аргументи, а именно, че „Русия няма да защитава в Европа едно статукво, създадено през 1919 г. за сметка на Русия³³. Прави се и твърдение с което, с оглед на последвалите събития, няма как да се съгласим: според автора Германия няма никакви претенции към Русия, тъй като и двете са загубили Първата световна война³⁴. Датата 22 юни 1941 г. категорично опровергава това. Статията е подписана с псевдоним – наблюдател. Този материал е част от по-голяма рубрика, озаглавена „От вчера до днес – преглед на международните събития“. В друг материал – „Въпросът за гаранциите“, се коментира съвсем адекватно въпросът след като е сключен този пакт, няма ли гаранциите на Англия и Франция спрямо други държави да останат само платонически (израз от текста), а положението на Полша се определя не като деликатно, а като критическо³⁵. Вестникът съдържа и други материали, посветени на пакта Молотов-Рибентроп – кратка хроника на световните събития, както и статия подобна на коментирания по-горе. Разгледана е и забавната страна на това събитие, доколкото, разбира се, може да има такава. Това става чрез карикатура на Райко Алексиев, както и материал, в който пактът е наречен флирт³⁶. На това събитие са посветени цели две страници, а новините, свързани с България започват едва от трета страница.

Във вестник „Завой“ от септември 1939 г. е публикувана статия, част от рубрика, озаглавена „Политически дневник у нас и в чужбина. Вчерта, днес и утре.“ В началото се прави преглед на международните отношения преди сключването на пакта. Тя акцентира, както и предната (във в. „Мир“) на англо-френско-руските преговори, от които (според автора на статията) Германия се почувствала застрашена в интересите си и намерила модуса (маниер) за сключването на германско-съветски пакт³⁷. Според автора на статията пактът предизвикал вертикален трус в страната на изгряващото слънце-Япония. Кабинетът там паднал, за да понесе отговорностите за изчезването на противокомунистическия (термин от текста) пакт на който мнозина залагали надежди³⁸. Тази позиция се дължи на следната клауза: „... без взаимно съгласие да не сключват със СССР каквито и да било политически договори, които биха противоречат на духа на настоящето съглашение.“³⁹

Спомените се считат за не много надеждни източници на информация, тъй като се пишат от дистанцията на времето, а и пишещият ги винаги има склонността да

³² В-к „Мир“, бр. 11, 718, 23.08.1939 г., с. 1 .

³³ Пак там.

³⁴ Пак там.

³⁵ Пак там.

³⁶ Пак там.

³⁷ В. „Завой“, Варна, год. 1, бр. 10, септ. 1939 г., с. 1.

³⁸ Пак там.

³⁹ Антикоминтерновский пакт. Или. Соглашение против коммунистического „интернационала“. 25 ноября 1936 г. (Пономарев, 2000) <<http://www.doc20vek.ru/node/1340>> (17 декември 2019 г.)

преувеличи едни събития и да омаловажи други в зависимост от своите лични разбирания и политическата конюктура, в която пише или пък не пише.

В своите „Лични свидетелства“ Петър Тодоров описва свой разговор с тогавашния министър-председател Богдан Филов. Тодоров е български политик, участвал в три преврата: 1932, 1934, 1944 г. и заемал висши длъжности след тях. Той е член последователно на няколко партии. Публицист, дипломатически представител на България в Югославия 1944–1947 г. В разговора Тодоров изразява русофилските си чувства, двамата разговарят и за интересите на различни държави на Балканите (не само). Засегната е и темата за поведението на България в международната обстановка. Пактът Молотов-Рибентроп е споменат само с едно изречение: „Германия сключи съюз с Русия“⁴⁰. В дневника на Филов няма запис за такъв разговор. Това ни дава повод да се съмняваме в неговата достоверност.

Последният министър-председател на България преди 09.09.1944 г. Константин Муравиев (1893–1965 г.) също ни е оставил спомени⁴¹. В тях има странна „дупка“ между 1936 г. и 1940 г., като пактът Молотов-Рибентроп не се споменава. Причините за това (както в спомените на Мушанов и Митаков), вероятно ще останат неизвестни завинаги. Неговите спомени са писани след 1944 г., тоест са преминали през сериозна цензура, а и налице е и автоцензура, тъй като Муравиев е репресиран заради политическата си дейност в периода 02.09 – 09.09.1944 г. Преди това е участвал в още две правителства, свалени с преврат: 1923 и 1934 г. Осъден на доживотен затвор от т.нар. Народен съд. По късно Муравиев е помилван, но оставен под домашен арест, в навечерието на изборите през есента на 1945 г. По-късно отново е в затвора, освободен е през 1955 г., на следващата година е арестуван отново и е изпратен в концлагера Белене. Остава в затвора до 1961 г.

У нас проф. Александър Цанков (1879–1959 г.) е известен със своето участие в политическия живот на страната през 20-те години, но това далеч не изчерпва неговата биография. Той е професор в Софийския университет, български икономист, юрист и политик, водач на партия Демократически сговор, а по-късно на Народно социално движение. Министър-председател на България 1923–1926 г. Тогава се случват и Априлски събития след атентата в „СВ. Неделя“. Министър на народното просвещение (15 май 1930 – 29 юни 1931). Преди 09.09.1944 г. напуска страната и умира в емиграция в Буенос Айрес, Аржентина. Цанков описва пакта така: „към края на август 1939 г. между Германия и Съветския съюз се сключи спогодба за приятелство и ненападение. Нацизмът и болшеvizмът един вид си подадоха ръка.“⁴² Той прави исторически анализ на ситуацията, като загатва, че се е сбъднала Бисмарковата политика на презастраховка с Русия. По-нататък в текста той говори за позицията на България и страха от руските (съветските – бел. С. Т.) интереси към проливите⁴³. Любопитно е изразеното от него мнение, че Русия лъже и Германия, и Англия, като използва това забавяне, за да се подготви за предстоящата война. Нека все пак имаме предвид, че спомените на Цанков са писани доста след 1939 г. и е трудно днес да установим каква е била позицията му.

Адвокатът и един от водачите на Демократическата партия през първата половина на XX век: Никола Мушанов (1871–1952 г.), не е отразил по никакъв начин

⁴⁰ Тодоров, П. Лични свидетелства. София, 1999, с. 242.

⁴¹ Муравиев, К. Събития и хора. София, 1992.

⁴² Цанков, Ал. България в бурно време. Спомени. София, 2001, с. 272.

⁴³ Пак там, с. 273.

пакта в спомените и дневника си⁴⁴. Въпреки опозиционните си действия по време на Втората световна война, той има трагична съдба. След 09.09.1944 г. е интерниран в провинцията два пъти, а през 1951 г. е арестуван и умира в следствие на Държавна сигурност.

Не така стоят нещата обаче със спомените на племенника му Стойчо Мошанов (1882–1975 г.). След 1941 г. е в опозиция, но се дистанцира от политиката на ОФ. Води преговори на България със Съюзниците през 1944 г., които са неуспешни. През 1939 г. той е председател на Народното събрание и предприема пътуване из Европа. Мошанов описва пакта така: „той избухна като бомба сред общественото мнение в целия свят.“⁴⁵ Мошанов, като човек симпатизиращ на Англия и Франция, ги упреква, подобно на други негови съмишленици, за невъзможността им да спрат Хитлер. Той нарича още пакта „тактически успех на Хитлер“⁴⁶. Мошанов също заявява, че единствено българското правителство е имало данни да предполага за такава възможност и смята, че избухването на война е неизбежно. Сключването на пакта от една страна поддържа надеждите на България, но от друга - не разваля добрите отношения със СССР. След 09.09.1944 г. е интерниран в провинцията, а по-късно е съден по скалъпен процес и лежи в затвора 12 години.

Любопитна е гледната точка на царица Йоанна (1907–2000 г.). Тя е родена под името Джована-Елисавета-Антония-Романа-Мария. Съпруга е на цар Борис III и майка на Мария Луиза Сакскобургготска и Симеон II Сакскобургготски. Йоанна е дъщеря на италианския крал (Виктор Емануил III) и на черногорската принцеса Елена Петровиц Негош. Спомените ѝ обхващат не само периода на тяхното царуване, но и този след 09.09.1944 г., когато тя е в изгнание заедно с децата си. Четейки и анализирайки тези спомени, можем до известна степен да добием представа и за гледната точка на цар Борис по въпроса и някои събития. За пакта Молотов-Рибентроп Йоанна пише: „Той означаваше началото на Втората световна война. В България не само правителството и народът, но и самите български комунисти бяха убедени, че Германия и Русия ще останат свързани през цялото времетраене на войната.“⁴⁷ Йоанна изразява мнение, че пактът е освободил България от две големи сили, които са притиснали границите ѝ. Борис изразил мнение, че България може да запази неутралитета си към онзи момент⁴⁸. Това е опит да се обяснят действията на Борис и тогавашните управляващи, с оглед на политическата ситуация към 1939 г. Това е разбираемо предвид личностните отношения между пишещата и тези, за които се пише.

Няма как да добием пълна представа за отразяването на такова събитие като пакта Молотов-Рибентроп в България, без да видим и как то е описано, тълкувано и интерпретирано от историците, принадлежащи на различни школи, поколения и др.

Българската историография е интересен казус. Не разполагаме със сериозни изследвания за пакта от този период, от една страна, поради краткия времеви интервал от 23.09.1939 г. до преврата на 09.09.1944 г. и смяната на политическата система в България, а от друга - поради факта, че България следва плътно немската линия. Вероятно и българското общество (в голямата си част) не е знаело за съществуването на такъв документ. След 09.09.1944 г. историографията у нас се преустройва по марксистически образец. Пръв тези идеи въвежда Д. Благоев (1856–1924),

⁴⁴ **Мушанов, Н.** Спомени. Дневник. София, 1992; **Мушанов, Н.** Спомени, Дневник, Автобиография. София, 2018.

⁴⁵ **Мошанов, Ст.** Моята мисия в Кайро. София, 1991, с. 181.

⁴⁶ Пак там, с. 182.

⁴⁷ **Царица Йоанна.** Спомени. София, 1991, с. 105.

⁴⁸ Пак там.

но те няма как да намерят широко приложение по негово време. След 09.09.1944 г. те се превръщат в основна доктрина, като се ликвидира възможността за алтернативен прочит на историята. За коректив се ползва съветската историография. Всички исторически явления се обясняват чрез борба между отделните класи в обществото и икономическите условия⁴⁹.

В публикуваната през 1954 г.⁵⁰ „История на България. Т. 1” (вторият том излиза през 1955 г.), издадена от Института за българска история при БАН, се обръща внимание и на пакта Молотов-Рибентроп. В текста цялата вина се за събитията от 1939 г. се хвърля върху част от полското общество, наречена „буржоазно-помешническа реакция“, която улеснила навлизането на германците в Полша. Руснаците, пък направили това, за да „спасят Западна Украйна и Западна Белорусия“. СССР навлязъл в Полша (на 17.09.1939 г.), за да „спаси 13 милиона белоруси и украинци от хитлеристко робство“⁵¹. Това е причината, изтъкната от СССР още в 1939 г. След това действие и сключването на пактове с Прибалтийските държави, бил (пак според текста на Сирков) формиран Източният фронт. Отново се прехвърля вината върху Англия, Франция и САЩ (които дори тогава не участват във войната), които подтикват Германия към война със СССР, а и върху тях е прехвърлена и вината за започването на съветско-финландската война от 1940 г.⁵². Тук виждаме буквално копиране на заложените по-рано от съветската историография постулати. В Русия днес са защитавани от някои историци, но в „по-мека“ форма. Скъсване с това сляпо следване на съветската гледна точка и опит за критичен поглед откриваме в изследванията от следващите десетилетия, особено в най-ново време.

Пръв към темата „посяга“ проф. Николай Генчев – историк, известен предимно с изследванията си за Българското възраждане. Той изследва тази проблематика в три свои студии⁵³. Те са публикувани в различно време, но това, което ги обединява е темата за външната политика на България в навечерието на ВСВ, а не Пактът сам по себе си. Тези негови писания са основа на книгата му, защото текстът им почти съвпада със съдържанието на монографията. Изключение правят някои идеологически украси, които липсват в изданието от 90-те години на миналия век.

Затова можем да кажем, че не са мисли на Генчев, а по-скоро идеологически „пълнеж“. Такива са например: „антифашистките сили“, „буржоазното общество“, „монархофашистката диктатура“, представянето на Борис III като: „когато събитията го изправиха с лице пред могъщия вал на германската политика, този малодушен човек бързо капитулира“⁵⁴. От другата страна обаче Генчев признава и постижението на тогавашните управляващи, а именно да запазят България далече от военните действия с изключение на Окупационния корпус в Сърбия (разбирай Югославия) и обявената символична война на Англия и САЩ.

Книгата му „Външната политика на България 1938–1941“, която е публикувана през 1990 г., има сложна съдба. В началото авторът прави важно уточнение: книгата е

⁴⁹ **Попнеделев, Т.** Списание „Исторически преглед“ (1944–1948). Към марксисткото преустройство на историческата наука в България. София, 2006, 10–11.

⁵⁰ История на България. София, 1954, 744–745.

⁵¹ Пак там.

⁵² Пак там.

⁵³ **Генчев, Н.** Външнополитическата ориентация на България в навечерието на Втората световна война (септ. 1938- септ. 1939 г.). // *ГСУ ФИФ*, т. LXI, кн. III, София, 1968, 129–182; **Генчев, Н.** Външната политика на България през началния период на Втората световна война (1939–1941 г.). // *ГСУ ФИФ*, т. LXII, кн. III, София, 1971, 301–341; **Генчев, Н.** Българо-германските дипломатически отношения (1938–1941). // *Българо-германски отношения и връзки*. Т. I. София, 1972, 391–433.

⁵⁴ **Генчев, Н.** Българо-германските дипломатически отношения, с. 432.

била готова още през 1968 г., но е спряна от печат, главно по идеологически причини. Генчев нарича това: „безсмислие на полицейската тоталитарна цензура и нейното злокачествено присъствие на полето на българската книжнина.“⁵⁵ Авторът посочва и причината за излизането на тази книга през 1990 г.: „Книгата ще разкрие мъчително трудния път към историческата истина за новата история на България и ще покаже колко необходимо е нашата култура да бъде съобразена с драмата на последния новобългарски век, а българското обществено съзнание - освободено от фалшиви представи и нахални опити за манипулация.“⁵⁶ Така Н. Генчев отстоява нуждата от безпристрастно изследване на българската история като цяло, а не само на конкретната тема. Това, според него, е необходимо и с оглед на политическите промени през 90-те години на XX век. В предговора Н. Генчев запознава читателя с изворовата база по темата (архиви, вестници, списания и др.) и прави анализ на постигнатото от родната историография. Той не отрича качествата на споменатите от него изследвания (част от които засегнахме и тук), но твърди, че те съдържат редица неприемливи оценки и заключения (относно Д. Сирков – бел. С. Т.) и „Валев формулира някои тези, които влизат в противоречие с историческата истина“⁵⁷. Пактът Молотов-Рибентроп е включен във втората глава на монографията, която обхваща периода септември 1939 - юни 1940 г. Н. Генчев го определя като най-крупното явление в международните отношения в самото преддверие на войната⁵⁸. Той не изследва самия пакт, а българската реакция – както на правителството тогава, така и на други среди. Според Генчев след сключването на пакта БРП е в трудно положение. Нейната позиция по външнополитическите проблеми в навечерието на войната е последователно антифашистка и антихитлеристка, за мир и дружба със СССР и сега изведнъж СССР се оказва в пакт с Германия⁵⁹. Сред някои партийни среди първоначално има объркване. Изследването на Н. Генчев е от нов „тип“ – изчистено от идеологически натрупвания и догми, които са характерни за други изследвания по темата. Проучени са от няколко гледни точки теми, върху които преди това е тегнел белегът на едностранчивото разглеждане. За настоящата работа е важна реакцията на БРП към Пакта Молотов-Рибентроп. Монографията на Генчев представлява първото сериозно изследване по темата след 10.11.1989 г., но писано преди това.

Известно „разведряване“ в историографията и по-критичен поглед към Пакта Молотов-Рибентроп се наблюдава след т.нар. десталинизация (1953/1956-1961/1962). Тези тенденции в историографията съвпадат с такива в политиката, както и обратното-породени са от политическите процеси. Поради ограничения обем на настоящата работа ще се спрем върху някои по-характерни изследвания от 70-те и 90-те години на XX век, както и на едно от нашето съвремие. Важно е да се отбележи, че нямаме (засега) отделно изследване, посветено на пакта Молотов-Рибентроп, а всичко написано е част от по-мощни изследвания, засягащи външната политика на България, отношенията ѝ със СССР и др.

През 1979 г. в България излиза от печат монографията на проф. Димитър Сирков (р. 1930 г.), озаглавена „Външната политика на България 1938–1941“. Тя обхваща периода от сключването на Мюнхенското споразумение до включването на България във Втората световна война на страната на силите от Оста. В изследването се

⁵⁵ **Генчев, Н.** Външна политика на България 1938–1941. София, 1998.

<<http://www.promacedonia.org/bugarash/ng/index.html>> (17 декември 2019 г.)

⁵⁶ Пак там.

⁵⁷ Пак там.

⁵⁸ Пак там.

⁵⁹ Пак там.

срещат някои остарели от днешна гледна точка идеологически понятия като: „монархофашистка България“, „фашистки блок“, „фашистка буржоазия“. В началото Сирков прави историографски преглед на написаното до момента и представя двете основни противоположни тези относно поведението на България, защитавани съответно от Л. В. Балев и Н. Генчев⁶⁰. Срещат се и някои тенденциозни твърдения относно българската история, които няма да коментираме поради конкретната насоченост на настоящата работа. Пактът Молотов-Рибентроп заема неговлямо място (2 страници) в изследването на Сирков. Той го определя като: изключително важно международно събитие, което дава дълбоко отражение върху международните отношения и за което българската дипломация трябва да държи сметка в най-висша степен⁶¹. Авторът оправдава СССР и изтъква, че руснаците са приели тази стъпка: „поради провала на продължилите повече от четири месеца преговори с Англия и Франция за създаване на военнополитически съюз против фашистката агресия и за запазване на международния мир.“⁶² По-нататък в изложението Сирков коментира текста на самия пакт и твърди, че Германия и СССР са били довчерашни смъртни врагове⁶³. Това твърдение е дискуссионно с оглед на събитията основно от 20-те години на XX век, които коментирахме по-рано. Евентуалните ползи и вреди за България от този пакт, разгледани от автора, също нямат място в настоящата работа. Интерес предизвиква описанието на началото на Втората световна война, направено от Сирков в следващата глава от монографията. Той споменава за германското нападение над Полша, но „забравя“ за съветското такова, което се случва малко по-късно и Полша се оказва притисната от две страни. Като главни подпалвачи на войната са посочени Германия, Италия и Япония. Говори се за „унищожаването на националната независимост на много народи и поробването на народите им“⁶⁴. Според Сирков: „войната е започнала като империалистическа, но след 22 юни 1941 г. се превръща в освободителна срещу фашистките поробители“⁶⁵. Тези твърдения са тенденциозни, тъй като доминиращата идеология в Германия е националсоциализма, а не фашизма. СССР също има отношение към започването на Втората световна война и окупирането на редица страни в Европа. Тези пасажии ясно показват, как, въпреки развитието на историографията под въздействието на някои положителни тенденции, изследванията все още не могат напълно да се изчистят от идеологическата си окраска. Монографията притежава и своите качества като един от първите по-критични опити за разглеждане на този период от международните отношения, така и с историографския критичен преглед на написаното до момента (1979 г. - бел. С. Т.).

През 1983 г. акад. Илчо Димитров (1931–2002 г.), публикува монография, посветена на българо-английските отношения в периода 1938–1941 г. (от Мюнхенското споразумение до германското нападение над СССР.) Пактът Молотов-Рибентроп, разбира се, е засегнат, но се разглежда именно от тази по-различна призма. Димитров говори за сближаването между Румъния и Турция, което според Англия би ускорило такова между България и Германия⁶⁶. Подписването на пакта заварва Джордж Рендъл (английски посланик у нас) в отпусका, но събитията го принуждават да се завърне

⁶⁰ **Сирков, Д.** Външната политика на България 1938–1941. София, 1979, 8–9.

⁶¹ Пак там, с. 166.

⁶² Пак там.

⁶³ Пак там.

⁶⁴ Пак там, с. 168.

⁶⁵ Пак там.

⁶⁶ **Димитров, И.** България и Англия (1938–1941 г.). Навечерието и началото на Втората световна война. София, 1983, с. 86.

обратно в София⁶⁷. Англия се опитва да отклони България от сближение с Германия, но не е склонна на отстъпки. За това не помага и срещата между Рендъл и Кьосеиванов. Последният изтъква, че България ще се съобразява с поведението на Унгария и Югославия, като запази необвързаността си. Самият Борис III не е убеден в солидността на пакта⁶⁸.

У нас, 90-те години на миналия век се характеризират не само с големите политически, икономически и обществени промени. Историографията и историческата наука бележат своеобразен разцвет, въпреки липсата на финансови средства. Издават се и преиздават изследвания, извори и материали, които не биха видели бял свят в социалистическа България. Започва и работата по много теми, особено от българската история, които са били табу преди 10.11.1989 г. или са разглеждани едностранчиво и тенденциозно.

Голяма част от тези материали са повече политически и по-малко исторически, целящи да утвърдят по-скоро дадена теза, да извадят на бял свят факти, които са били укривани до онзи момент или да предложат нова интерпретация и анализ върху тях. Такава е статията на Петър Боев (1912–2004 г.) „Кой разпали Втората световна война“⁶⁹. Той е фотограф, преди 09.09.1944 г. част от Дирекцията на националната пропаганда, съден от VI-ти състав на Народния съд и автор на единствената история на фотографията у нас в два тома. Боев цели да опровергае широко застъпената дотогава теза, че единствено Германия е виновна за началото на Втората световна война. Той цитира известни историци, като Илчо Димитров (представител на родната историография) и Ал. Некрич (съветски и руски историк), който пръв пише (според Боев) в „Дороге к войне“ (Път към войната), че пактът Молотов-Рибентроп е началото на ВСВ⁷⁰. Както казахме и по-рано, от днешна гледна точка пактът е важна, но е и единствената предпоставка. Нататък статията на Боев става описателна като разказва за събитията след пакта и мястото на България в тази сложна обстановка. Написаното от Боев няма как да бъде безпристрастно. Самият той е изпитвал силни антикомунистически чувства, но е жив пример за оживлението и стихийния интерес към историята в България, особено в първите години на демократичните промени у нас след 10.11.1989 г.

Съвременните изследователи работят във време без идеологически ограничения и с по-лесен достъп до документи, с които колегите им от близкото минало не са разполагали. Невинаги обаче тази свобода предразполага към обективна и безпристрастна оценка.

В наши дни впечатление прави изследването на проф. Людмил Спасов относно България и СССР 1917–1944 г., излязло през 2008 г. По думите на самия автор, въпреки наличието на четири монографии по темата, неговата е първата, която разглежда цялостно отношенията между двете държави в споменатия период. Това става чрез ползването и анализирането на много нови материали, източници и изследвания, които авторът е намерил за важни и красноречиви⁷¹. Спасов не разглежда изцяло самия пакт Молотов-Рибентроп, а по-скоро реакцията в България, както и подготовката и изпращането на българска парламентарна делегация в СССР.

⁶⁷ Пак там.

⁶⁸ **Димитров, И.** България и Англия, с. 87.

⁶⁹ Вестник „Демокрация“, VII, 199, 23 август 1996 г., с. 16.

⁷⁰ Пак там.

⁷¹ **Спасов, Л.** България и СССР 1917–1944 г. (Политико-дипломатически отношения). Велико Търново, 2008, с. 331.

Последното става в периода 10-23 август 1939 г.⁷² Докато делегацията е на път към България, в Москва пристига Рибентроп със задача да подпише договор за ненападение⁷³. Спасов продължава с описание на някои по-важни клаузи на пакта. Според него през пролетта и лятото на 1939 г. от изолирана държава след Мюнхен Съветският съюз се превръща в решаващ фактор в голямата политика. Българската дипломация действа адекватно и сключването на герmano-съветския пакт не представлява изненада за нея⁷⁴.

Монографията на акад. Георги Марков, озаглавена „Друга история на най-голямата война“, излязла през 2014 г., е едно от последните изследвания по темата. Нас ни интересува конкретно частта, посветена на пакта Молотов-Рибентроп. В началото Марков описва отношенията между т.нар. Велики сили, а именно СССР, Германия, Англия и Франция и опитите за забавяне или предотвратяване избухването на война. Текстът е изпълнен с цитати, както и огромна изчерпателност, характерна за стила на Марков. Поради интензивността на събитията, те са предадени хронологично ден по ден. Според него „пактът Молотов-Рибентроп следваше съветският проект“⁷⁵. Германия прави голяма отстъпка и крачка назад. Още в „Моята борба“ А. Хитлер подчертава, че СССР е основен враг, като с нея в никакъв случай не трябва да се сключва съюз, а да се върви към нейното унищожение, а заедно с това и на комунистическата идеология като цяло. Това кореспондира и с антисемитския характер на националсоциализма. Марков изтъква, че за разлика от договора, който е обнародван във в. „Правда“, секретният протокол към него остава най-дълбока тайна⁷⁶. Той се придържа към тезата, че пактът е предпоставка за Втората световна война, споразумение, което нарушава договорите за ненападение, които Полша е сключила със СССР и с Германия по-рано. Тя се защитава и от много историци днес. Марков изтъква и проблемната ситуация с Япония в онзи момент, както и позицията на „западните демокрации“ – Англия и Франция, по отношение на пактът Молотов-Рибентроп⁷⁷.

През 2008/2009 г. Европейският парламент определя 23 август като Европейски ден в памет на жертвите на сталинизма и нацизма (известен също и като Ден на черната панделка). Той е известен като общоевропейски ден за почитане на паметта на жертвите на всички тоталитарни и авторитарни режими, които да бъдат почитани с достойнство и безпристрастно“ и се отбелязва всяка година от институциите на Европейския съюз⁷⁸. Парламентът е политическа институция с променлив състав и характер, поради което следва да не взема отношение по въпроси от исторически характер. Уви, налице са множество подобни примери от близкото ни минало⁷⁹.

Както видяхме досега написаното зависи от гледната точка на автора, неговата политическа ориентация и др. Различните гледни точки и най-вече тяхното сравнение могат да дадат пълната картина (доколкото е възможно) на ситуацията в България.

⁷² Пак там, с. 331.

⁷³ Пак там.

⁷⁴ Пак там, с. 333.

⁷⁵ **Марков, Г.** История на най-голямата война. Кн. 1. Разгарянето на пожара. София, 2014, с. 210.

⁷⁶ Пак там, с. 211.

⁷⁷ Пак там.

⁷⁸ <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+Vo//EN>> (17 декември 2019 г.)

⁷⁹ През 2009 г. Народното събрание на република приема декларация относно „Възродителния процес“, но отказва да приеме относно Арменския геноцид, приемайки че първото едното не е историческо събитие, а другото е и следва да бъде оставено на историците.

<<https://www.parliament.bg/bg/declaration/ID/13813>> (17 декември 2019 г.)

Както казахме и по-рано, голяма част от българското общество не е знаело за пакта, а малцина са тези, които изразяват позиция, пък дори и по-късно. Според мен историята не може да се обяснява чрез схеми, клишета и догматични постулати, тъй като тя е динамична и описва живота на хора, не много по-различни от нас. За добре познати теми, които са добре изследвани, също може да се открие нещо ново. Хубаво е историята да се разглежда не от позицията на лични сантименти, а през призмата на фактите и документи. Пълна безпристрастност няма, но не бива и личното да бъде водещо в историческите изследвания.

Ил. 1 „Международни надбягвания за Купата на мира“, автор Ал. Божинов. Източник: Вестник „Зора“, бр. 6057, год. XXI, 23. 09. 1939 г., с. 1

Ил. 2 „Молотов“, автор Ал. Божинов. Източник: Вестник „Зора“, бр. 6058, год. XXI, 24. 09. 1939 г., с. 1

АВОНАМЕНТЪТ ЗА 52 БРОЯ годишно е 100 лв. предплащан. За странство 200 лева. Обявления по 4 лева на м.с. сь безплатни рисунки най-малко за 3 публикации

Трубитъ
За времето, политиката и разни природи, народни и международни явления

Зодията е навлязла въ сезона на дивитъ. Пазаритъ е задръстенъ още тѣхъ вѣстни вълнови и боксущитъ сѫ сяко задръстени отъ дивитъ кори.

Даруването на Народното здраве предъупреждава населението да не стѣпа на дивитъ кори, защото сѫ сѫвѣтн, тѣт нѣкой може да се похладне и да си очува хлаватата. Жалко, че предъупрежданието не беше възведено и на авиационната вѣстия: „Не стѣпайте надъ тебѣмачу коритици!“ Белия восточенъ Императоръ би го прочелъ и би внамаляла побудите!

Новини

Следъ полууспѣхото на събиращитѣ за гермно-съветското споразумение, веднага бѣ обявенъ пактъ за ненападение и въ българския народъ. Банята частъ сѫ гернофили, другата — русофили — значи настѣгна пълно обединение.

Хайль Хитлеръ!
Хайль Сталинъ!
Не се знае още гермно-съветското споразумение какво взаимство ще уведе върунъ Мис. Мизантропъ, който се възбѣше на остана — „Лондонъ—Москва“, а пъкъ Москва взе че се известни отъ тѣхъ. Проблемътъ е тежкъ. Остана се спорозумното му изяснение.

Казватъ, че ромитицѣ нѣко научили за несочваното Хитлеро-Съветско споразумение, речни по адресъ на възприетитѣ отъ Гегену английски термини.

Гегену ай фече ла Гафр!
Ногово помиснитъ мѣрв гегъ. Бѣтъ бѣтъ въ Лондонъ, спурѣно се срещнахъ сь Негусъ, сь ногово развѣднитъ итерационна за положението.

Дрѣвѣ сь Англия, казватъ му бившиятъ вѣстниски императоръ, и не бой се!

Слѣдотъ на англо-съветския пактъ за обкръжаване
Пактъ, който Англия се стареше да склучи сь Русия, претърпѣ едина словословителски грѣшна и думата пактъ се превърна на патва.

Тоава е дало поводъ старите словенски пословица „умъ цурува“, въ която стѣва думѣ за патва да се преведе на английски за поука.
Господи! и на английски е този: „Умъ цурува, но въ английски, умъ пактъ пасѣва!“

Щурецъ

БРОЯТЪ 2 ЛЕВА
СЕДМИЧЕНЪ ВЕСТНИКЪ
26. VIII. 1939. СОФИЯ РЕДАКТОРЪ ФРА ДЯВОЛО ГОДИНА VII. БРОИ 350.

ВЪ МОСКОВСКИТЪ СТРАТОСФЕРИ

Чемблелблх — Все пакъ мистъръ Даландъ, чедъртъ вълѣе въ работа — като се спунѣа блонгътъ нѣ имене си поне парашутъ...

Всичко що се отнася до вѣстника — материали, абонименти, парични пратки и записки — да се прапятъ до **РАЙКО АЛЕКСИЕВЪ** о. Фердинандъ с. Т. 4-23-30

На III стр. Приключението на Тарантино!

Политически пророчества

„Щурецъ“ преди известно време писа за новото руско тълкувание на пригата за амнистия и испититѣ ушѣ: „Скарѣ камѣа переклѣтъ черѣтъ отелѣхъ ушѣ, чѣмъ Англия черѣтъ Дорѣне вѣла.“
Послѣ оше:
„Руситѣ вѣстни се котирѣтъ на вѣскокъ курсъ въ Лондонъ, който сѣ тѣкъ гледа да удари вѣститѣ на Берлинъ, за да го обине въ фалтъ, следъ което да поготви същата участъ и на Москва.
Не ще биле чудно обаче, ако Берлинъ и Москва склучатъ споразумение противъ немолва конкучионна и дори да си събинѣтъ вѣститѣ, тѣ фалтитѣ да падне върху лондонската борѣс.“

По поводъ горещинитѣ писа „Съ Горещинитѣ англо-съветски пѣче въ Москва и нѣмѣа Лондонъ. Силитѣ горещинитѣ, пробѣа и презъ чацѣра на Чембурлейвъ.“

Писа оше:
„Разспоритѣ между Молотовъ и Стралѣхъ ще прѣвѣлѣтъ въ сѣщѣ оше, до окончателното прѣдѣлене Бѣу дува.“

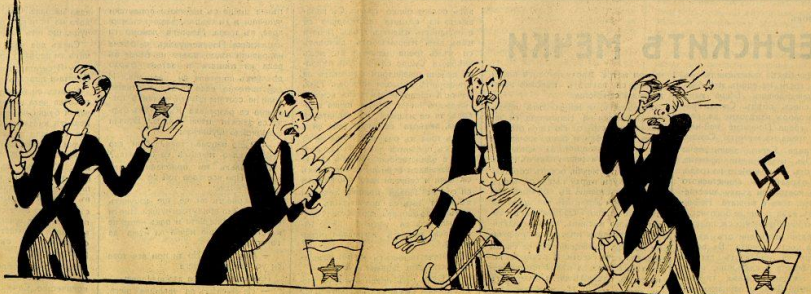
„Лондонъ учи Москва да далѣнѣва въ неволя войн. Москва обаче помни, че веднажъ плава такава далѣнѣва въ сѣщѣ войн, но нѣко даватъ вѣлѣно войн, утѣлѣлѣва въ място да ѣ, подалѣ рѣко, и на тѣсѣна се краѣ, за да ѣ удува.“

Знаете ли?
Зашо русоцитѣ сѫ измѣнили Молотовъ да води преговори сь Англия?
— Зашо молятъ зѣмѣ чѣтъ — тѣ добре да очуѣа горѣстѣа на Англия.

А въ мѣналия си брой „Щурецъ“ прѣдѣсѣва:
„Хлаватата вѣлна духана отъ изтокъ, дори по-точно, отъ Москва по посоѣа на горѣшитѣ наемѣнѣа на нѣкоѣ горѣшитѣ агентлѣмѣнѣа.“

Б. Н. Пѣта сѣ „Щурецъ“ прѣдѣнѣа да ли събинѣта?
— Прѣдѣнѣа!
— Разбѣра ли отъ политикѣа?
— Разбѣра!
— Тогава, защо още не сѣа го назнѣа „Държавенъ пророкъ“? (послѣ авѣстѣнѣа)
— Зашо инѣой пророкъ въ отѣчѣството му не е признѣа? Жалко,

ФАНТАСТИЧНАТА МОСКОВСКА САКСИЯ

Отъ рѣйтъ, нищо не стѣа, посѣвѣтъ въ сѣксѣта, но сѣа поинѣа каѣотъ кѣмъ! — Ето, само разварѣватъ магѣтѣсѣа сѣа чедъръ... — Зѣклучѣмъ сѣксѣта... — Рѣстѣа Тѣ било оптичѣсѣа иѣмѣа!

Ил. 3 „В московските стратосфери“, автор Р. Алексиев; „Фантастичната московска саксия“ [най-вероятен автор отново е Р. Алексиев – бел. ред.]. Вестник „Щурец“, бр. 550, год. VII, София, 26.VIII.1939 г., с.1.

THE MOLOTOV-RIBBENTROP PACT AND IT`S REPRESENTATION IN BULGARIA (1939-2009)

Silvio Tomov

This paper examines the Molotov-Ribbentrop pact and its representation in Bulgaria from 1939 till present day. The research is based on newspapers (“Zora” and “Mir”) from the war period; diaries and memoirs of politicians (Prof. Bogdan Filov – Bulgarian Prime minister from 1940 to 1943, Prof. Alexander Tzankov – Prime minister from 1923 to 1926 and founder of National Social Movement, Vassil Mitakov – Minister of justice before the Communist coup d’état from 9 September 1944 and others). Books and articles of Bulgarian historians (Nikolay Genchev, Georgi Markov, Ludmil Spasov, etc.) dealing with the subject are also analyzed. The conclusion is that the Molotov-Ribbentrop pact was not widely known in Bulgaria and the attitude towards it was strongly influenced by one’s political positions and ideological beliefs.